

Sturm László

„A TÁRSADALMAT ESZMÉNYEK IRÁNYÍTJÁK”

Cs. Szabó László: *Kis népek hivatása. Természet- és Társadalombarát Fejlődésért Közalapítvány – Kortárs Kiadó, Budapest, 2005, 199 oldal, 1700 forint.*

Az első világháború kapcsán írta Cs. Szabó: „a világválság nagy pusztulások és nagy lehetőségek pillanata volt. Rend kellett a romokban, a magyar nép rendje.” Az újabb világháború válságában született esszéi – közülük válogat a kiadó Magyar Néző sorozatában megjelent kötet – ezeket a lehetőségeket és ezt a rendet kutatják és tudatosítják, immár az új helyzetre alkalmazva.

Legyűrhetetlen szellemi erő vagy naivitás, életelvűség vagy a tragikum kerülése? Mindenesetre kétségtelen, hogy Cs. Szabó írásaiban a józan helyzetfelmérésből mindig biztató cselekvési program következik. Már csak azért is, mert „a társadalmat [...] eszmények irányítják”, így a saját jövőképpel nem rendelkező, öntudatában megrendült társadalom kiszolgáltatottá válik, csak szolgai alkalmazkodásra képes, ami egyenes úton vezet a pusztulás előszobáját jelentő provincializmushoz.

Mint ebből a kiragadott gondolatmenetből is kitetszik, a szerző végül mindig a dolgok szellemi jelentését kereste (hűen szellemtörténeti indíttatásához és hasonlóan nemzedéktárs barátaihoz: Szerb Antalhoz, Halász Gáborhoz). A jelenségekhez hozzárendelte azt a kultúramodellt, amely értelmet adhat nekik. A hatalmas műveltséganyag felvonultatása – aminek kiemelése már közhelyszámba megy a Cs. Szabóról szóló irodalomban – a kultúramodellek felismerésére és érzékeltetésére szolgál. Az esszék azt sugallják, hogy a társadalom a kultúra révén nyeri el értelmét. (Ez a hite végigkíséri pályáján. Élete utolsó művében – *Görögökről* – az Athénban, Firenzében vagy Németalföldön közösségi szinten megvalósult harmónia „rövid kegyelmi állapotát” mutatja föl igazolásul.) Cs. Szabó számára a kultúra emberléptékű, de kitarulkozik az emberen túlira. Olyan összhang, amely a személyiség belső rendjével párhuzamos. Éppen ezért nem tud mit kezdeni a személyiségre nem leképezhető megnyilvánulásokkal: a nagyvárosi eltömegesedéssel vagy az „egy homályos néplélek nevében” kinyilatkoztató „erőszakos és profetikus” önkieléssel.

Érett jellem, szerves műveltség és nagy irodalom kölcsönösen feltételezi egymást. Közélet és irodalom elkülönítését – „a régi magyar agyakban [...] egyet jelentett ez a két kifejezés” – bomlásünetnek (és -oknak) tekinti: „Az irodalom Arany László és Vajda János óta kiszorult a magyar közéletből; a testi remeteséget fölváltotta a sokkal súlyosabb szellemi remeteség.” Irodalom, műveltség és személyiség lényege a helyes arányok kidolgozása. A korszak egyik legjobb esszéjének tekinthető *Búcsú a vándorévektől* „humanista arányérzékét” említi, de a „kiegyensúlyozódás”, a „kiegyenlítés”, a „feloldás” és a hasonló fogalmak szintén ideváganak. A magyarság hivatását Cs. Szabó a nemzet helyzetében eleve adott feszültségek – pogányság és kereszténység, kelet és nyugat, Ázsia és Európa – teremtő összebékítésében találta meg.

Az összhang létrehozása mindig feltételezi a „megváltó áldozatot”. Ilyen áldozat Bessenyei („a magyar művelődés addig olyan mélypontra jutott, hogy már csak egy magános, szent remete válthatta meg”), a *Puszták népe* írója („Minden korban van egy gondviselésszerű alkotó, aki a kortársak töredékeit a maga harmonikusabb életmű-

vével megváltja. Lehet, hogy egyik–másik töredék hatalmasabb, mint a megváltó mű [...] a hitnek azonban megváltó kell”), de a szerző a közelmúlt irodalmi mérlegét készítve önmagát is – már–már komolyan – felkínálja a viszályok feloldásáért cserébe („ha a rosszhiszeműek, rémlátók fölálldoznak, talán az se történik hiába. A kaján istenek kiengesztelődnek, megjön a jó szél, s a magyar hajók elindulhatnak Trója alá”). Az idézetekből kikövetkeztethető, hogyan képzei el ezt a kulturális megváltást: egy személy, egy mű, egy életmű megteremtheti önmagában azt a harmóniát, amely rendszerbe fogja az addig csak szétszórva és csekély hatással működő értékeket, és mintát adhat a társadalmi léptékű megújulásra. Az eszmény és az alkotás iránti hűség pedig megkövetel bizonyos lemondást („remeteséget”), vagyis az áldozatot, amely megnyitja az utat a pusztán emberin, a pusztán anyagin és a pusztán hasznosságra tekintőn túlra. Az értékek Cs. Szabónál végső soron mindig Isten felé mutatnak, számára az élet legfőbb feladata az, hogy számot vessen a végességgel és egy más létszinten való folytatás hitével: „a mai élet nem készít elő a halálra. A legfőbb kötelességét mulasztja el.” (A már említett *Görögökről* a mulasztást a felvilágosodásig vezeti vissza, amely „az emberi tökéletesség egyoldalú s kissé felszínes hitvallása miatt korlátolt is; nem bírt szembenézni a halállal”).

Cs. Szabó stílusát szintén a személyiségközpontúság formálta. „Igyekezünk eltalálni kedvenc 18. századunk hangját és szellemi villódzását” – emlékezett vissza a meghatározó kezdetekre már emigránsként, *Hűlő árnyékban* című önéletrajzában. A nemzetek és korszakok kulturális típusként, a kulturális típusok személyiséglehetőségként, „lelki alkat”-ként való fölfogása révén tudta esszéiben a történelmi folyamatokat (tan)drámaként megeleveníteni. Aforisztikus kifejezőmódját szintén az a belátás alapozta meg, hogy az egyéni és a közösségi élet lényege azonos, az életből-csesség tehát egyetemes érvényű.

Az író sarkalatos tétele, hogy „Mohács óta kis népek közt a helyünk”. Ezért, mint azt többek között Deák is felismerte, „idegen falhoz kell ragasztanunk a házunk”. A Trianon utáni helyzetben is innen kell kiindulni: „A magyarságmentő kisebbségi politikát csak uralmi álmok alól felszabadult új gondolkodással lehet gyakorolni.” Kis népnek lenni azonban korántsem egyenlő a tehetetlen sodródással. Cs. Szabó szerint annak ellenére, hogy Trianon előtt talán a magyarság, utána pedig a környező népek mind elbuktak a vizsgán, a kis nemzetek mégis könnyebben meg tudnak szabadulni a nagyokat szinte törvényszerűen utoléró erkölcsi vétektől: „A nagy népek nem tudnak ellenállni sem a hiúságuknak, sem a dicsőségszomjuknak, sem a megreszegítő múltjuknak.” A kis népek fő hivatása, „hogy ne lépjék túl az emberi mértéket [...] így válhatnak mértékké és példaadássá a nagy népek előtt. Mert azok a gépi civilizáció rabjai, s e rabságban elszakadtak az emberszabású élettől. [...] A kis népek dolga, hogy megtartva az emberi mértéket, csöndesen, erőszak nélkül ellenálljanak az új Babelnek.”

Így váltakoznak az illúzióoszlató bölcsességek a bölcs ábrándokkal Cs. Szabónál, a történelem mögött örök lényegeket szomjazó, a bergsoni teremtő fejlődést a kultúrában tetten érő, nemzetek, korok, tájak és városok „szellemi alkatát” ügylő „herderiánus”-nál.

